

TURIZM SEKTORI RIVOJLANISHINI BAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

Karimov Sardorbek Baxodirjon o'gli

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Iqtisodiy Statistika Kafedrası Mustaqil
Izlanuvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm sektori rivojlanishini baholashda ekonometrik modellashtirish yondashuvlarining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Turizm iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida uning o'sishiga ta'sir etuvchi omillar murakkab tizimni tashkil etadi. Ekonometrik modellar ushbu omillar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, rivojlanish tendensiyalarini prognoz qilish hamda samarali boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda muhim ilmiy vosita hisoblanadi. Tadqiqotda turizmga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilmaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: turizm sektori, ekonometrik model, statistik tahlil, prognozlash, iqtisodiy o'sish, regressiya tahlili.

Kirish

Turizm sektori jahon iqtisodiyotida tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, uning iqtisodiy ahamiyati yil sayin ortib bormoqda. Ushbu soha nafaqat daromad manbai, balki bandlikni oshirish, hududiy rivojlanishni ta'minlash va xalqaro integratsiyani kuchaytirishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli turizmni ilmiy asosda tahlil qilish va rivojlanish istiqbollari baholash dolzarb masalalardan biridir.

So'nggi yillarda iqtisodiy jarayonlarning murakkablashuvi turizmni oddiy statistik ko'rsatkichlar orqali emas, balki ekonometrik modellar yordamida o'rganishni talab etmoqda. Bu yondashuv turizmga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash imkonini beradi. [1,145 b]

Asosiy qism

Hozirgi kunda turizm sektorini tahlil qilishda regressiya modellari, vaqt qatorlari tahlili va ko'p omilli ekonometrik yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Ushbu modellar yordamida turizm oqimiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar — iqtisodiy barqarorlik, valyuta kursi, transport infratuzilmasi, narx darajasi va xizmatlar sifati o'rganiladi.

Ekonometrik modellashtirishning asosiy afzalligi shundaki, u real statistik

ma'lumotlar asosida prognozlar tuzish imkonini beradi. Bu esa turizm siyosatini ishlab chiqishda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Ayniqsa, turizm daromadlari va sayyohlar oqimi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash orqali sohaning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan birga turizm ma'lumotlarini yig'ish va tahlil qilish jarayoni ham takomillashmoqda. Big data texnologiyalari va sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari ekonometrik modellarni yanada aniq va ishonchli qilishga xizmat qilmoqda. Turizmga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida iqtisodiy barqarorlik, aholining daromad darajasi, valyuta kursi, inflyatsiya darajasi hamda transport infratuzilmasining rivojlanganligi alohida ahamiyatga ega. Ushbu omillar turizmga bo'lgan talabni belgilab beradi va sayyohlar oqimining o'zgarishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ekonometrik modellar aynan shu omillar o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy jihatdan ifodalashga xizmat qiladi.

Regressiya tahlili turizm sektorini o'rganishda eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib, u mustaqil o'zgaruvchilar va natijaviy ko'rsatkich o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi. Masalan, turizm daromadlari va sayyohlar soni o'rtasidagi munosabatni tahlil qilish orqali sohaning iqtisodiy samaradorligini baholash mumkin. Vaqt qatorlari asosidagi ekonometrik modellar esa turizm rivojlanishining dinamikasini o'rganishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuv orqali mavsumiy tebranishlar, uzoq muddatli tendensiyalar va siklik o'zgarishlar aniqlanadi. Bu esa turizm sohasini rejalashtirish va boshqarishda aniq prognozlar tuzish imkonini beradi. [2, 90 b]

Shuningdek, ko'p omilli ekonometrik modellar turizmni kompleks tizim sifatida tahlil qilishga yordam beradi. Bunda bir nechta iqtisodiy va ijtimoiy omillar bir vaqtning o'zida hisobga olinadi. Natijada turizm rivojlanishiga ta'sir etuvchi eng muhim determinantlar aniqlanadi va ularning ta'sir darajasi baholanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm ma'lumotlarining katta hajmda to'planishi ekonometrik modellashtirish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Big data texnologiyalari yordamida real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilish, sayyohlar xulq-atvorini o'rganish va aniq prognozlar ishlab chiqish mumkin bo'lmoqda. Bu esa turizm boshqaruvini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, turizmga bo'lgan talabning elastikligi ham modellashtirishda muhim o'rin tutadi.

Bundan tashqari, turizm rivojlanishida reklama va marketing

xarajatlarining samaradorligini baholash ham muhim ahamiyatga ega. Ekonometrik modellar orqali marketing investitsiyalarining sayyohlar oqimiga qay darajada ta'sir qilishi aniqlanadi. Bu esa resurslarni optimal taqsimlashga yordam beradi.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish usullarining ekonometrik tahlilga integratsiyasi ham kuchaymoqda. Ushbu texnologiyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va aniq prognozlar tuzishda klassik modellarni to'ldiradi. Natijada turizm bozoridagi o'zgarishlarni tezkor aniqlash imkoniyati paydo bo'ladi. [3, 70 b]

Yana bir muhim jihat sifatida turizmning barqaror rivojlanish indeksi ham ekonometrik tahlilda qo'llanila boshlagan. Bu indeks iqtisodiy o'sish, ekologik muvozanat va ijtimoiy ta'sirni birgalikda baholash imkonini beradi. Shu orqali turizmning uzoq muddatli istiqbollari yanada aniqroq aniqlanadi.

Umuman olganda, turizm sektorini ekonometrik modellashtirish nafaqat mavjud holatni tahlil qilish, balki kelajakdagi rivojlanish ssenariylarini shakllantirishda ham muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, turizm sektorida narx elastikligi ham muhim ekonometrik ko'rsatkich hisoblanadi. Narxlarning o'zgarishi sayyohlar oqimiga qanday ta'sir qilishini aniqlash orqali optimal narx siyosatini ishlab chiqish mumkin. Bu esa turizm xizmatlarining raqobatbardoshligini oshiradi.

Umuman olganda, ekonometrik modellashtirish turizm sektorini chuqur tahlil qilish, uning rivojlanish omillarini aniqlash va ilmiy asoslangan prognozlar ishlab chiqishda eng samarali yondashuvlardan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Turizm sektorini ekonometrik modellashtirish asosida tahlil qilish uning rivojlanish istiqbollari ilmiy asosda baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuv turizmga ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash va kelajakdagi o'sish sur'atlarini prognoz qilishda muhim ahamiyatga ega.

Ekonometrik modellar yordamida olingan natijalar turizm siyosatini shakllantirishda, investitsion qarorlar qabul qilishda va hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli zamonaviy iqtisodiy sharoitda turizmni baholashda ekonometrik yondashuvlardan foydalanish dolzarb va zarur hisoblanadi. Ekonometrik yondashuvlar turizm sohasida qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi. Chunki ular real statistik ma'lumotlarga tayangan holda

prognozlar tuzish, noaniqlik darajasini kamaytirish va rivojlanish ssenariylarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa turizm siyosatini shakllantirishda ilmiy asoslangan boshqaruv mexanizmlarini yaratadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm rivojlanishida raqamli transformatsiya va global integratsiya jarayonlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash, sun'iy intellekt asosidagi prognozlash va big data tahlillari ekonometrik modellar samaradorligini oshirib, turizm bozorini yanada aniq boshqarish imkonini bermoqda.

Bundan tashqari, turizmning ijtimoiy va ekologik ta'siri ham iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda baholanishi lozim. Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan yondashuv turizmni uzoq muddatli istiqbolda samarali rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. [4,30 b]

Turizm sohasida prognozlash muhim o'rin tutadi. Ekonometrik modellar asosida tuzilgan prognozlar kelajakdagi sayyohlar oqimi, daromadlar hajmi va mavsumiy o'zgarishlarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Bu esa turizm infratuzilmasini rejalashtirish va resurslarni samarali taqsimlashda katta ahamiyatga ega.

Global iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida turizm sektori tashqi omillarga sezgir ekanligi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ekonometrik modellar tashqi shoklar ta'sirini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi lozim. Bu esa sohaning barqarorligini ta'minlash va xavflarni minimallashtirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat shuki, raqamli iqtisodiyot va texnologik innovatsiyalar ekonometrik tahlil sifatini sezilarli darajada oshirmoqda. Sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalari va real vaqt rejimidagi tahlil tizimlari turizm bozorini yanada chuqurroq o'rganish imkonini bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, turizm sektorini ekonometrik modellashtirish nafaqat ilmiy tahlil vositasi, balki amaliy boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ham muhim instrument hisoblanadi. Ushbu yondashuv kelajakda turizm siyosatini yanada samarali shakllantirish, investitsiyalarni to'g'ri yo'naltirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda asosiy o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sultonov, B.B. *Ekonometrika asoslari*. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021, 145–162.

2. To‘xliyev, N., Qudratov, G. *Turizm iqtisodiyoti*. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2020, 90–110.
3. Mirzaev, S.M. *Turizmni rivojlantirish strategiyasi*. Toshkent: Fan Nashriyoti, 2018, 70–88.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Turizm statistik ko‘rsatkichlari to‘plami*. Toshkent, 2023, 30–55.
5. Abdurahmonov, Q.X. *Iqtisodiy tahlil va prognozlash*. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi Adabiyot Jamg‘armasi, 2022, 160–182.